

Paleografie

- dějiny písma i dějiny knih, knihoven, typy písemností, organizace skriptorií
- *Vademecum 2002*, s. 26: „Paleografie je ... pomocná věda historická, která usiluje o správné čtení, místní a chronologické zařazení písemných památek individuální povahy bez ohledu na jejich charakter; jako samostatná disciplína pak popisuje, hodnotí a třídí písmo a stanoví jeho funkci, resp. její modifikaci, a to vždy v historickém vývoji v souvislosti s celkovým vývojem společnosti.“

Z historie

- Jean Mabillon. *De re diplomatica libri sex* (1681)
- Bernard Montfauçon. *Paleographia Graeca sive de ortu et progressu litterarum* (1708)
- Mikuláš Adaukt Voigt (1775)
- Gustav Friedrich. *Učebná kniha paleografie latinské*. Praha: Bursík a Kohout, 1898.
- Franz Steffens, *Paléographie latine*. Paris: Trèves, 1910.
- Leonard E. Boyle. *Integral palaeography*. Turnhout: Brepols, 2001.
- Brno: Jindřich Šebánek, Miroslav Flodr
- Praha: Pavel Spunar, Jiří Pražák

Psací látky

archeologické a paleografické

papyrus

pergamen

papír

rozměr papírového archu:

quarto

octavo

papír s filigránem z Caselle,
severní Itálie, ca. 1455

Rylands Collection, Manchester

Zkratky

- vzniklé suspenzí (zkomolení)
 - sigly (P.R., S.P.Q.R, COSS., VVCC, AVGGG)
- kontrakce (stažení) – āīā, đns
 - nomina sacra IHS, DS, NRI, EPS, OMP
- vzniklé pomocí značek zvláštního významu – vlnovka (*m/n*), *ə*, *-ur* či *-us*, &
- (značky relativního významu – např. *ñ*)

Tirónské nóty (tachygrafie) – *signum principale* + *signum auxiliare notae iuris*

Adrian Cappelli, *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, 6. vyd. Milano 2004,
online: <http://www.hist.msu.ru/Departments/Medieval/Cappelli/>

Interpunkce, diakritika

- řecký systém – tečka, čárka
- epigrafické texty – tečky uprostřed hraničních linek
- středověk:
 - distinctio constans, comma (.)
 - distinctio suspensiva/media, colon (:)
 - distinctio finitiva, periodus (')

Kritické (editorské) značky:

podtečkování

škrtání – různé funkce

vynechávka – kříž, ruka, ěď

gemipunctus (..) – vynechané jméno

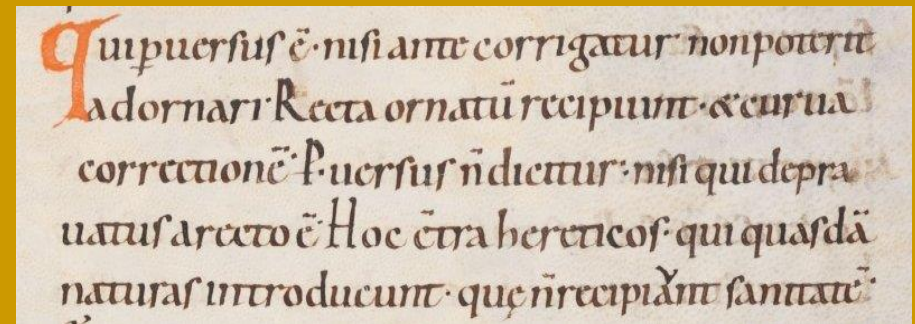

Klasifikace písma

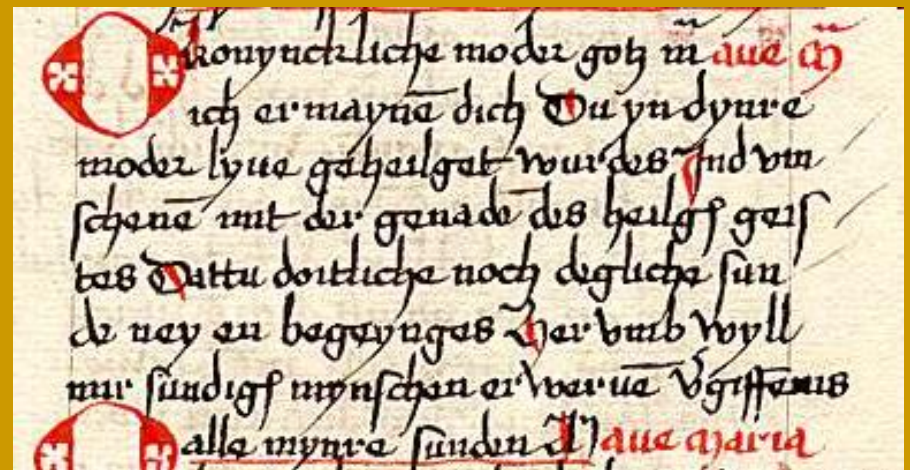
1. podle rozměru a výšky písem – majuskula, minuskula
2. podle způsobu tvorby – kreslené, psané
3. podle teritoria
4. z hlediska periodizace – archaické, římské, románské, gotické, humanistické

Nejpoužívanější typy středověkých písem v bohemikálním kulturním okruhu

- karolínská minuskula 9.–11. stol.

- písma gotická:
 - gotická minuskula
 - textura
 - gotická polokurzíva
 - bastarda

& confessores. Et uirgines. Precor
& supplico dñe ihu xpe om̄s sc̄os &
electos tuos. ut me exaudiant
& prestent ad uia ueritatis uenire.
Peccavi dñe peccavi. nimis pec

litatem. Et fidem. Et ueritatem. 215
Ut merear perseuerare in omnib;
bonis. fac cor meum desiderare.
quae quod de bono locutus fui. aut
feci. aut cogitavi in iuuentute mea;
Te deo cor dñe tibi clamo clamore
magno. In toto corde meo. Te lau
do. te magnifico. Cum sc̄is tuis ut
mittere digneris sc̄os angelos tuos.
& patriarchas & prophetas & apostolos
& ^{or} uirgines. & martyres.
& confessores. Et uirgines. Precor
& supplico dñe ihu xpe om̄s sc̄os &
electos tuos. ut me exaudiant
& prestent ad uia ueritatis uenire.
Peccavi dñe peccavi. nimis pec

karolina, 9. století

Poenitentiale

Klášter premonstrátů v
Teplé, sign. B 9, pag. 215

SALVATOR NŔR dilim hodie
mus. Hoc nomen sibi soli con
de eo p̄pheta dicit. Ipse sal
puli sui. a peccatis eorū. De
diamus. q̄a n̄ ē locus tristitię
uitas ē uite. que destructa

na. caritas pa. cū his bonis opib; expec
temus aduentus dñi. ut ea in nobis inue
mat pius xp̄s dñs n̄r. & nos p̄ducere dig
net. ubi ipse cū patre & sp̄u sc̄o uiuit
& regnat. **A L I V S S E R M O**
SALVATOR NŔR dilim hodie natus ē gaudet
mus. Hoc nomen sibi soli conuenit. quia
de eo p̄pheta dicit. Ipse saluū faciet po
puli sui. a peccatis eorū. De hoc die gau
diamus. q̄a n̄ ē locus tristitię. ubi nati
uitas ē uite. que destructa mā mor
talitate magna dat nobis leticiā. de p̄mis
sa ē̄nitate. Nemo ab huius leticię cōmu
nionē separatur. una cunctis ē leticia.
cōmunis racio. q̄a dñs n̄r peccati mortisq;
destructor. sic areatu nullū liberū rep
perit. ita ad liberandos om̄s uenit. Exul
ter hodie unus q̄sq; bonus q̄a debet labo
ris sui p̄miū accipere. Caritet peccator.
q̄a hodie habebit ueniam. Gentilis unus
q̄sq; bonā sp̄e habeat. q̄a hodie uocatur
ad ē̄nam uitā. Dix̄ em̄ saluator discipulis

karolina, kolem pol. 12. stol.

Homiliář opatovický

NKP, sign. III F 6, fol. 2r

Gloria patri et filio & spiri tui sancto. funde.

Cum ergo esset stephanus plenus spiritu
 gl'am de i & ihesum stantem ad dexterā patris.

Antifona in festo S: Stephani

272

Gloria patri et filio & spiri tui sancto. funde. **Plaudite** antiph.

Cum ergo esset stephanus plenus spiritu scō intendens in celū uidit
 gl'am de i & ihesum stantem ad dexterā patris. & uo uae. **Pl**osisti dñe.
Iust' g'mm. **Ad Bñd's. i.** **P**atefacte sunt iame celi xpi martyr ste
 phano qui in numero sanctorum inuentus est prim' & ideo triumphat in
 celis coronatus alleluia. & uo uae. **Ad. i. ant.** **L**apidabant uidei stephanū
 inuocantē & dicentē domine ihesu accipe spiritū meū. & uo uae. **Ad. iii. a.**
Adhesit anima mea post te quia caro mea lapidata ē p te dñs n's. & uo uae.
Gloria & honore. **Ad. vi. a.** **S**tephan' uidit celos ap'ros uidit & introiit bea
 tus homo cui celi patebant. & uo uae. **Pl**osisti dñe. **Ad. ix. a.** **L**osisti autē
 genib' clamant uoce magna dicens stephanus domine ihesu ne statuas illis

přechod mezi karolinou a
 gotikou, 30. léta 13. stol.

Tzv. Antifonář Sedlecký

NKP, sign. XIII A 6, pag. 272

Lot swywedzie starcho zakon a k
 nyly. **P**rotor tyem my sest dput
 myesye bylo platy wam tyto kuy
 hy. aby co; nyrye snad proslwu
 mladost uenozete rozumyety a
 ny sdrzety wpanmyety co; bydy
 wam prawyl. potonu kedyt snad
 vmru aby cty wyndy. a porozu
 mywasyc cot uymye. **I**tak

běžná gotická minuskula
 typu textus rotundus, 1376

Tzv. Klementinský sborník
 Tomáše ze Štítného

NKP, sign. XVII A 6, fol. 4r

Arcimlwa
Boly moy
 prikazal
 my jako
 ykazem
 otrzy a
 bydy we
 dl was
 me dyet
 by wscho cztach akezal sey wa
Lot swywedzie starcho zakon a k
 nyly. **P**rotor tyem my sest dput
 myesye bylo platy wam tyto kuy
 hy. aby co; nyrye snad proslwu
 mladost uenozete rozumyety a
 ny sdrzety wpanmyety co; bydy
 wam prawyl. potonu kedyt snad
 vmru aby cty wyndy. a porozu
 mywasyc cot uymye. **I**tak
 aby molli sčebu wyterzyc pom
 luwaty otom co; k pascny slulic
 auch ystycny seym se budete o
 bycraty. aby molli krapy dput
 ty cty wyndy. a wlaslye w hwa
 sey donia wewly kcy any kaza
 ny bywa any nespia. **I**tak
 wam razy wyndy cty waleh
 anay wyer. proto aby umie ota
 zowaly kdy; cemu cty; u; o; z
 myete. **N**eb snad pomye nebud
 te myety tak bez; kto by wam ta
 ku wyer. wyprawowal. a wewlyet
 sest wyterzuo otazaty kdy; sest
 slycye koho cemu kto cta ucto
 zumye. **A**le wed newdys pan
 nam slulic tazaty se ylceny
 lcy by snobu stranu wewlye s
 staly byli. a porozu. y podobny.
Cty druldy tak przebyty rozu
 myesyc. se ucto; umye nezly se
 tazaty sčekymy. **P**salt sem
 wam kuyly dwose tyto prwe
 sam klada. sive klawy yaly; my
 sey zdalo podobne co; sem kcy
 tuch slychal nakezany anel od
 uzenydy. anel se molli sam do
 mylyty seby prikupno kto
 mu umylu onym; sem psal
Ale drulce ty sem koto wo sebra
 ne. auch ucywycie mye; syuy
 latyue. wyloril cely. a kceret
 sčit tamt sem to napal. **A**le tyto
 prwe rozdyel sem wlestery i
 kuyly. **P**rwe sčit onyere ona
 dycy. a omlysty. **D**ruhe opau
 nady. onowady. a omaneledy.
Tryte oholpodarowoy. oholm
 dwy. a ocedy. **C**tyrte kaly te
 wyer. radow lydskych nclit pod
 kenswye twyety koto w andyl
 seyd. **P**ate kaly nas cty laka.
Sleste cym se otyllymu toho
 zelzelyme. **A**pakit przycy
 nym se; me neb yofine taket tu
 kdu. **L**cy kolywye; wtych kuy

tissime ihu. deprecor te p̄ tuū san-
guinē precō sum. quē p̄ nobis mi-
seris p̄torib; effundebe dignar̄
es. vt abluas om̄ia p̄tā mea a
me. et ne despicias me miserū et
indignū peccatorē diligenter te
inuocantē ⁊ hoc nomen ihu pete-
tem. O misericordissime ihu o dul-

bastarda, ca. pol. 15. stol.

Orationale Ladislai regis

Klášter premonstrátũ v
Teplé, sign. b 87, fol. 1r

O bone ihesu. op̄tissime ihu
o dulcissime ihu *oro vald̄*
O ihu fili predilectissime marie.
p̄tus misericordia et pietate. O d-
cissime ihu s̄dm̄ magnā miām tuam
miserere michi peccatori. O clemen-
tissime ihu. deprecor te p̄ tuū san-
guinē precō sum. quē p̄ nobis mi-
seris p̄torib; effundebe dignar̄
es. vt abluas om̄ia p̄tā mea a
me. et ne despicias me miserū et
indignū peccatorē diligenter te
inuocantē ⁊ hoc nomen ihu pete-
tem. O misericordissime ihu o dul-
ce nomē ihu. o delectabile nomen
ihu. confortans hoc nomen ihu.
Quid ē ihus. nisi saluator. Ergo
ihu p̄ter ne me tuū salua me ne
pereaz ate. qui v. saluasti me. ne
p̄mittas dampnari me ate. quem
Liber Monasterij Teplensis
Comparatũ p̄ P. Adelbertũ Gentsch
eiusdē loci p̄. f. s. u. m.

Užitečné odkazy

- Steffens online: http://www.paleography.unifr.ch/steffens/tafeln_frm.htm
- Cappelli: <http://www.hist.msu.ru/Departments/Medieval/Cappelli/>
- Interaktivní album středověké paleografie: <http://ciham.ish-lyon.cnrs.fr/paleographie/index.php?l=en>
- Ukázky z The Schoyen Collection: <http://www.schoyencollection.com/palaeography-collection-introduction/latin-book-scripts>
- Index písem s abecedárii: <http://medievalwriting.50megs.com/scripts/scrindex.htm#topoflist>
- *Enigma* (pomůcka ke zkratkám): <http://ciham-digital.huma-num.fr/enigma/?l=cz>
- *InScribe* (kurz paleografie): <http://www.history.ac.uk/research-training/courses/online-palaeography>

Ad legendum:

- Dominique Stutzmann, „Clustering of medieval scripts through computer image analysis: Towards an evaluation protocol.“ *Digital Medievalist* 10/2015: <http://www.digitalmedievalist.org/journal/10/stutzmann/>
- Denis Muzerelle, „GRAPHEM for Dummies“ (**G**rapheme-Based **R**etrieval and **A**nalysis for **P**alaeographic **E**xpertise of Mediaeval **M**anuscripts), 2009: <http://www.uib.no/filearchive/graphemfords.pdf>